

การพัฒนาพระสงฆ์สู่ผู้นำแห่งจิตวิญญาณ

Development of the Buddhist Monk to the Spiritual Leader

พระครูสุวิชาธรรมนาถ

บทคัดย่อ

ประเพณีและวัฒนธรรมในสังคมไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ตลอด ซึ่งการที่จะผลักดันบทบาทของพระสงฆ์ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้นั้น พระสงฆ์จะต้องมีคุณสมบัติที่ดีทั้งภายในและภายนอก มีวิสัยทัศน์กว้างไกล และต้องรู้จักนำหลักธรรมไปบูรณาการใช้อย่างเหมาะสม มีความสามารถในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น หรือที่เรียกว่าเป็นผู้ที่มีภาวะความเป็นผู้นำสูง

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายถึงแนวทางการพัฒนาพระสงฆ์สู่ผู้นำแห่งจิตวิญญาณ ประกอบด้วย 4 แนวทาง ดังนี้ การปฏิบัติตามนโยบายของมหาเถรสมาคม การปฏิบัติตามการบังคับบัญชาของเจ้าคณะปกครอง การพัฒนาตนเองของพระสงฆ์ และการมีส่วนร่วมของศาสนิกชน

คำสำคัญ: การพัฒนา, พระสงฆ์, ผู้นำแห่งจิตวิญญาณ

ABSTRACT

The traditional and cultural in Thai society are often associated with monks. To push the role of monks to the benefit of society, they must have good internal and external qualities, good vision and need to know how to integrate properly, the ability to motivate people to follow their opinions also known as a leader with high leadership.

This article is intended to describe the development of a Buddhist monk into a spiritual leader consisting of four approaches: implementation of the policy of the Sangha Supreme Council of Thailand, follow the command, self-development and the participatory of Buddhist.

Keywords: Development, Buddhist monks, Spiritual Leader

บทนำ

ศาสนาพุทธมีหลักคำสอนสำหรับพัฒนาบุคคลให้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิตบนพื้นฐานของเหตุผลและความถูกต้อง และมีความเชื่อความศรัทธาทำให้เกิดความสนใจ เกิดการค้นคว้า เกิดการพิสูจน์ทดลอง เพื่อนำชีวิตของคนไปสู่การบรรลุผลสุดท้ายที่ต้องประสงค์ เช่นเดียวกับนักวิทยาศาสตร์ที่สร้างเครื่องมือเพื่อที่จะได้ไปสำรวจดวงดาว เพื่อให้หายสงสัยเพื่อแก้ทุกขใจในข้อสงสัยเกี่ยวกับจักรวาล นายแพทย์และเภสัชกรประกอบยารักษาโรคที่ทำให้เกิดทุกข์กาย นักจิตวิทยา ผู้นำทางศาสนาที่เช่นเดียวกัน เป็นผู้ที่ศึกษาปฏิบัติเพื่อใช้วิชาความรู้แก้ทุกข์ทางจิตให้แก่ผู้ป่วย หรือผู้มีปัญหาทางด้านความคิด นักวิชาการคิดค้นแก้ปัญหาาระบบการศึกษา การทำมาหากิน การครองชีพ นักบริหาร นักการปกครอง ดูแลแก้ไข ปัญหาความทุกข์ยากของราษฎร ให้มีการงานมีหน้าที่ มีที่อยู่กินที่อาศัย ให้มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินที่จะพึงเอื้ออำนวยประโยชน์ให้ในชาติปัจจุบัน แต่เพราะโลกมีความบกพร่องอยู่เป็นนิจ บุคคลบางพวกจึงมองเห็นความทุกข์ของโลกและชีวิตที่มีอยู่ในโลก จึงได้เห็นชีวิตเข้าหาศาสนา ด้วยหวังว่า จะได้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของชีวิตจิตใจ ด้วยมีความหวังต่างๆ กันออกไป บางพวกมีความคิดว่าหวังพึ่งพระศาสนาเพื่อหวังจะได้พบกับพระเจ้าและมีชีวิตอยู่กับพระเจ้าเป็นนิรันดร์ บางพวกคิดว่าหลังจากการตายแล้ว จะได้อยู่ในภพภูมิที่เป็นอมตะ หรือไปเกิดอยู่ในแดนสวรรค์ สำหรับผู้นับถือพระพุทธ

ศาสนา ก็มีเป้าหมายชีวิตเป็นอมตะ คือพ้นจากทุกข์ ตรัสรู้และนิพพาน หรือได้ไปพบพระศรีอาริยมตไตรยและบรรลุมรรค
ผลนิพพานไปภูมิภพนั้น ดังที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ในธัมมนิยามสูตร (อ.ติก. 20/576)

ในปัจจุบัน มีการเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้เข้าบรรพชาหรืออุปสมบทเพื่อเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม
แผนกสามัญ ที่กรมการศาสนาได้อนุญาตและดูแล มากยิ่งขึ้น ทำให้ชาวพุทธส่วนหนึ่งมีความหวังในการส่งบุตรหลานของ
ตนเข้าบวชและศึกษาด้วย โดยมีความหวังและเชื่อว่า ถ้าลาสิกขาออกไปเป็นฆราวาส ก็จะสามารถนำเอาความรู้ไปสมัคร
งานเลี้ยงชีวิตและครอบครัวได้ ถ้าบวชอยู่ต่อไปก็จะมีวิชาความรู้ สามารถปกครองดูแลและเป็นบุคลากรทางศาสนาอย่างมี
คุณภาพ จะเป็นกำลังอันสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาให้เจริญสืบต่อไปได้เป็นอย่างดี เพราะความรู้ทั้งโลกและทางธรรมซึ่ง
เป็นที่ยอมรับกันอย่างมากในปัจจุบัน

ความศรัทธา ในทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นตัวกำหนดหมายให้บุคคลสนใจ ต้องการที่จะทราบในข้อสงสัยว่า
พระพุทธศาสนาสามารถทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติประสพกับสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นความสุขได้อย่างไร ดังนั้นจึงมีความ
จำเป็นต้องศึกษาในพระพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดา ประกอบด้วยคุณอันเลิศอย่างไร พระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ และผู้ตรัสรู้ตาม
พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นหมู่พระสงฆ์ซึ่งก็ประกอบด้วยคุณต่างๆ ด้วยการพิจารณาพระรัตนตรัย จนเกิดเห็นคุณด้วยปัญญาตาม
สมควรแล้ว ก็ตกลงปลงใจเชื่อ และรับเอาศีลและธรรมของพระพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ดีแล้วนั้นมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดคุณประโยชน์
ต่อชีวิต ในเรื่องนี้ มีพระพุทธดำรัสในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เป็นภาษสันสกฤตและรับรองผู้แสวงหาทางที่ถูกต้องไว้
ดังนี้ (อังกุลิมาลสูตร, มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก, มก. เล่ม 21 ข้อ 534 หน้า 152.)

“ธรรมเท่าที่พึงรู้ได้ด้วยตาและหู ธรรมที่เศร้าหมอง มีแก่ตถาคตหรือหาไม่ เมื่อพิจารณาตรวจสอบตถาคตนั้น
ก็ทราบได้ว่าธรรมที่พึงรู้ได้ด้วยตาและหูที่เศร้าหมองของตถาคตไม่มี...ธรรมที่ชั่วบ้าง ดีบ้างที่ปะปนกันของตถาคตไม่มี...
ธรรมที่สะอาดหมดจดของตถาคตนั้นมีอยู่...พระตถาคตประกอบพร้อมบริบูรณ์ ซึ่งกุศลธรรมนี้ตลอดกาลยาวนาน มิใช่
ประกอบช่วงเวลาใดน้อย...พระตถาคตนี้เป็นผู้มีชื่อเสียงเกียรติยศแล้ว ก็ไม่ปรากฏมีชื่อเสียงหาย... ดังนี้ เป็นต้น” (พระไตร
ปิฎก เล่มที่ 29 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 29 ขุททกนิกาย มหานิทเทส อังถึงใน วัฒนกา กฤติยะโชติ, 2556: 28-29)

การพิจารณาตรวจสอบในพระตถาคตอย่างนี้ ทำให้เกิดศรัทธาในดวงจิต เพราะการใช้ปัญญาพิจารณาไปตามลำดับ
โดยธรรม โดยวินัย เมื่อมีการตรวจสอบเห็นชัดแจ้งในคุณธรรมความดีที่มีในบุคคลแล้ว ก็เกิดเป็นความรัก หรือถ้ารักมาก
เกินไป ก็ทำให้ลุ่มหลงติดในตัวบุคคลในกรณีเช่นนี้ เกิดขึ้นกับพระวัคคิเถระที่มีความเลื่อมใสในพระตถาคตอย่างแรงกล้า
อยากติดตามพระองค์ไปทุกหนทุกแห่ง เพื่อให้ได้อยู่ใกล้ชิดได้เห็นพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัส
เตือนให้พระวัคคิเถระเลื่อมใสในธรรม และประพฤติธรรม เพื่อให้เห็นธรรมแล้วจักได้เห็นพระองค์ และอยู่ใกล้ชิดพระองค์
โดยธรรม เป็นต้น ท่านได้กำหนดข้อปฏิบัติในการฝึกฝนอบรมตน ด้วยการให้ละความชั่ว ประพฤติแต่ความดี และทำจิตใจ
ของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส ซึ่งในขั้นตอนของการพัฒนาตนนั้น ต้องเริ่มต้นด้วยมีศรัทธา คือมีความเชื่อที่ถูกต้องในหลักเหตุ
และผลโดยอาศัยปัญญาเข้าไปกำกับทุกขั้นตอนของการปฏิบัติ แต่การที่คนเราจะมิปัญญาได้นั้น ตนเองก็ต้องรู้จักคิด รู้จัก
อบรมปัญญาให้เกิดขึ้น ด้วยการฟังจากบุคคลอื่นบ้าง จากการอ่านตำราบ้าง จากการคิดค้นด้วยตนเองบ้าง จากการเรียนรู้
จากสิ่งแวดล้อมทั่วไปบ้าง จากประสบการณ์ต่างๆ บ้าง เมื่อคนเรามีปัญญาความรอบรู้แล้ว สามารถใช้เป็นประทีปส่องทาง
ไปสู่ความสำเร็จทั้งในด้านหน้าที่การงาน และการดำเนินชีวิตประจำวัน และยังสามารถที่จะพัฒนาจิตใจตนเองให้เข้าถึง
ความมีอิสรภาพอย่างแท้จริงอีกด้วย กล่าวคือ ทำให้จิตหลุดพ้นจากการครอบงำของกิเลสและความทุกข์ทั้งปวงได้ (พระ
ธรรมปิฎก, 2542: 13-15)

อย่างไรก็ดีพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคม ต้องยึดมั่นในศีลธรรมจริยธรรม โดยการปฏิบัติเป็น
แบบอย่างและมีหน้าที่ในการแนะนำ สั่งสอน อบรมแก่ฆราวาส ต้องศึกษาไตรสิกขา อันได้แก่ สीलสิกขา คือ การรักษากาย
วาจา ให้เรียบร้อย การทำจิตใจให้สงบ ใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาและบริหารคณะสงฆ์ตามตำแหน่งหน้าที่ พระภิกษุที่

อุปสมบทแล้วหลายพรรษาและมีความรู้ทางพระธรรมวินัยพอสมควร มักจะได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้บริหาร ซึ่งแต่ละตำแหน่งมีหน้าที่ปฏิบัติต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชน

พระสงฆ์เป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญ เป็นที่มุ่งสนองประโยชน์ของสังคมเป็นสำคัญ โดยเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มได้เข้ามาฝึกฝนพัฒนาตนเอง และนำหลักธรรมมาปฏิบัติในการดำเนินชีวิต พระสงฆ์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนา พระรัตนตรัย และเป็นสาวกผู้ปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า และเผยแผ่ให้พุทธศาสนิกชน พระสงฆ์เป็นต้นแบบของการประพฤติปฏิบัติหรือเป็นบุคคลที่ควรเคารพบูชา คือ ต้องปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของการบวช และมีหน้าที่ยึดหลักอันประกอบด้วยธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนหมู่มาก คือ มีทั้งการศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีหน้าที่หลักที่จะพึงปฏิบัติหลังจากบวชเข้ามาแล้ว ได้แก่หน้าที่ในการศึกษาอบรม เมื่อบวชเข้ามาแล้วต้องได้รับการศึกษาอบรมทุกด้าน เริ่มตั้งแต่กิริยามรรยาท การพูดจา การเคลื่อนไหวอิริยาบถ ตลอดจนการกระทำต่างๆ สรุปว่าต้องฝึกอบรมกาย วาจา และใจ โดยมีอุปัชฌาย์ผู้ทำหน้าที่เสมือนบิดาบังเกิดเกล้าในทางธรรม และอาจารย์ผู้ทำหน้าที่เสมือนพี่คอยแนะนำพร่ำสอน การฝึกฝนอบรมนั้นเน้นให้ครบสมบูรณ์ พระสงฆ์ในอุดมคตินั้นท่านสามารถปฏิบัติตนให้เพียงพร้อมด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ดังกล่าวมาแล้ว จึงอยู่ในฐานะเป็นปูชนียบุคคลของชาวพุทธ

ดังนั้น จึงถือว่าพระสงฆ์จะต้องพยายามสร้างเครือข่ายประสานงานและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ให้เป็นชุมชนหรือกลุ่มเพื่อที่จะทำให้สังคมหรือชุมชนรอบข้างยอมรับ จึงจะทำให้การสร้างชุมชนนั้นมีการเรียนรู้องค์ความรู้ ซึ่งเป็นบทบาทที่จะต้องขึ้นนำทางในการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นด้านแนวความคิด แนะนำ สั่งสอน เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ อันเป็นการชักนำแนวทางไปสู่การพัฒนา ชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านจิตใจทางด้านเศรษฐกิจ เพราะคณะสงฆ์มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์สามัคคีกันเป็นรูปแบบแล้ว ระบบการจัดการ การบริหารชุมชน การปกครองก็เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสังคมกลุ่มย่อยๆ ไปสู่การพัฒนาสังคมขนาดใหญ่ขึ้น

บทบาทของพระสงฆ์

บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์เป็นการแสดงว่าพระสงฆ์นั้นเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา บริหารคณะสงฆ์ตามตำแหน่งหน้าที่ พระภิกษุที่อุปสมบทแล้วหลายพรรษาและมีความรู้ทางพระธรรมวินัยพอสมควร มักจะได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้บริหาร ซึ่งแต่ละตำแหน่งมีหน้าที่ปฏิบัติต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางออกไป โดยสามารถกระทำได้ในวัด นอกวัด แม้แต่การเดินทางไปไหนต่อไหนด้วยอาการสำรวมก็ถือว่าเป็นการเผยแผ่ไปด้วยประการหนึ่ง และอบรมให้ประชาชนมีคุณธรรมให้เว้นจากการทำความชั่ว เห็นคุณค่าทางพระพุทธศาสนา รู้จักการนำหลักธรรมไปครองชีวิต พระสงฆ์จึงเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาที่สืบต่อพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงสังคมไทยและประเพณีวัฒนธรรมจะเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ตลอด เช่น งานแต่งงานก็ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาในงานแต่งงาน วันเกิดก็ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาทำบุญวันเกิดหรือใส่บาตรวันเกิด บ้างที่เจ็บป่วยก็ไปหาพระสงฆ์ทำบุญ บทบาทพระสงฆ์มีมากมายตามพระธรรมวินัย เช่น ให้ใช้อาคารวัดในการศึกษา พระสงฆ์เป็นครูในระดับประถมศึกษา ในกรณีขาดแคลนครู ให้ใช้ที่วัดสร้างโรงเรียน บางแห่งให้การอุปถัมภ์ อุปการณ แก่โรงเรียน อบรมศีลธรรมแก่นักเรียน รับผิดชอบวัดให้เรียนที่โรงเรียนที่ตั้งในวัด จัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาในวันอาทิตย์ เพื่อให้เยาวชนได้รับการศึกษา ด้านสุขภาพจิตและกาย พระสงฆ์บางรูปเป็นหมอยา ใช้วิธีรักษาแผนโบราณ โดยใช้สมุนไพรชนิดต่างๆสามารถรักษาโรคบางชนิดให้หายได้ พระสงฆ์สามารถแนะนำประชาชนให้รู้จักป้องกันโรคต่างๆ รักษาสุขภาพแวดล้อมในบ้านให้สะอาด รับประทานอาหารที่ถูกหลักโภชนาการ รู้การไปพบแพทย์ (พระวิเชียร สีหาบุตร, 2537: 9-12)

บทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย เป็นงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือการสงเคราะห์ทางจิตใจ ส่วนสงเคราะห์ทางวัตถุจะทำได้โดยทางอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามกาลเทศะ ส่วนบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนนั้น ควรปฏิบัติตนดังนี้ (1) ต้องเป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธา และปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของข้อมูลข่าวสาร พุทธศาสนิกชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมให้สามารถมีชีวิตอย่างเป็นสุข มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง (2) ต้องพัฒนาจิตใจของประชาชนด้วยกระบวนการให้การศึกษาอบรมและส่งเสริมประชาชนให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี สมรรถภาพจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อบุคคล ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ (3) ต้องส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนในรูปแบบต่างๆ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในวัด ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด รวมทั้งจัดให้วัดเป็นอุทยานการศึกษา เป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชนและประชาชน (4) ต้องส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยต่อเนื่องยาวนานแต่โบราณกาล แต่ในปัจจุบันการไหลบ่าทางวัฒนธรรมจากต่างประเทศ ทำให้เกิดผลเสียต่อวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ พระสงฆ์จึงควรปลูกจิตสำนึกแก่ประชาชนด้านการสร้างจิตสำนึกในการเป็นศาสนาประจำชาติ จิตสำนึกในหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน และจิตสำนึกในการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานอยู่เสมอ (5) ต้องให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากและเดือดร้อน ในฐานะที่วัดเป็นส่วนหนึ่งในโครงการของสังคมชุมชน เมื่อประชาชนประสบทุกข์ยากเดือดร้อน พระสงฆ์จึงควรให้การสงเคราะห์เท่าที่จะสามารถทำได้โดยการให้ธรรมะ คำปรึกษา แนะนำ และการให้กำลังใจ (6) ต้องช่วยแก้ไข ปัญหาของชุมชน พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นขั้นตอน มีการวางแผนตามหลักอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า คือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สภาพของทุกข์ก่อนว่ามีอะไรบ้าง รู้สมุทัย รู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้นิโรธคือรู้ทางแห่งการดับทุกข์ และรู้มรรคคือรู้วิธีที่จะดับทุกข์ และ (7) ต้องช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยแกนนำร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน พัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง คือ การพัฒนาด้านจิตใจ พัฒนาด้านสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชน (อภิชาติ ปันตะเสน, 2539: 206)

องค์ความรู้เกี่ยวกับผู้นำ

สังคมมนุษย์ประกอบไปด้วย ศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี กฎ กติกา กฎหมาย และในสังคมมนุษย์มีทั้งคนดีและไม่ดี เพราะฉะนั้น วิถีชีวิตของคนในสังคมจึงมีความหลากหลายและสลับซับซ้อน เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงพบว่า ในแต่ละสังคมจะต้องมีคนใดคนหนึ่งได้รับเลือกเป็นผู้นำและส่วนคนที่เหลือก็เป็นผู้ตาม สำหรับผู้นำนั้นมีความจำเป็น และเป็นตัวจักรสำคัญที่จะทำหน้าที่ดำเนินกิจกรรมต่างๆ หรือแก้ปัญหาต่างๆ ภายในกลุ่มชนของตนเองเพื่อให้สังคมของตนเองได้รับประโยชน์และความสุข เรื่องภาวะผู้นำนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการบริหารงาน เพราะบรรดาปัจจัยต่างๆ ในการบริหารงาน ซึ่งประกอบด้วย คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ ตลอดจนการจัดการต่างๆ นั้น ปัจจัยคนนับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด เพราะคนเป็นผู้ทำให้ทุกอย่างเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการบริหารงานหรือการจัดการใดๆ ก็ตาม คนเป็นผู้จัดการงาน ซึ่งรวมถึงการริเริ่มการวางแผน การบริหาร การกำกับ การติดตาม การดำเนินการ และคอยปรับปรุงงาน อย่างไรก็ตาม ในการบริหารงานต่างๆ นั้น ความสำคัญทั้งปวงที่จะพึงเกิดขึ้นโดยเฉพะอย่างยิ่งความสำเร็จในส่วนที่เกี่ยวกับปัจจัยคนนั้น กล่าวได้ว่าผู้นำเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการนำไปสู่ผลสำเร็จในการบริหารงาน เพราะผู้นำนั้นเป็นศูนย์กลางแห่งการรวมพลังของบุคคลในองค์กรเป็นแกนกลางที่จะใช้อำนาจหรืออิทธิพลในอันที่จะปฏิบัติการเพื่อให้เกิดความร่วมมือประสานงานกัน เพื่อที่จะทำให้งานบรรลุวัตถุประสงค์ด้วยดี ทั้งนี้คุณภาพและภาวะผู้นำย่อมมีส่วนสำคัญและมีความใกล้ชิด

กับคุณภาพของสถาบันและมีผลสะท้อนต่อผลงาน ตลอดจนวิธีปฏิบัติงานขององค์กรแต่ละแห่งเป็นอย่างมาก ผู้นำจึงเปรียบเสมือนหนึ่งแกนกลางหรือหลักชัยในอันที่จะให้การดำเนินงานของผู้ตาม ตลอดจนผลงานส่วนรวมขององค์กรก้าวไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายไปได้ด้วยดี

ผู้นำมีความหมายกว้างขวางมาก ซึ่งตามความคิดเห็นของบุคคลโดยทั่วไปมักจะหมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าหน่วยงานหรือเป็นผู้บริหาร อย่างไรก็ตาม นักการศึกษา นักบริหาร นักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งชาวไทยและต่างประเทศได้ให้คำจำกัดความหรือความหมายของผู้นำไว้ในหลายลักษณะ ทั้งลักษณะของการเกิดผู้นำ ผู้นำในแง่ของการมีบทบาท ผู้นำในทางปฏิบัติหรือผู้นำในการใช้อำนาจอิทธิพล ผู้นำในด้านความรับผิดชอบ ซึ่งได้รวบรวมและสรุปแนวความคิดอันเกี่ยวกับผู้นำ คือ บุคคลที่มีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งใน 5 อย่าง ดังนี้ (1) มีบทบาทหรือมีอิทธิพลต่อคนในหน่วยงานมากกว่าผู้อื่น (2) มีบทบาทเหนือบุคคลอื่นๆ (3) มีบทบาทสำคัญที่สุดที่ทำให้หน่วยงานบรรลุเป้าหมาย (4) ได้รับเลือกจากผู้อื่นให้เป็นผู้นำ และ (5) เป็นหัวหน้าของกลุ่ม (นพพงษ์ บุญจิตราศุภย์, 2551: 90)

ผู้นำ คือ บุคคลในกลุ่มซึ่งได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ควบคุมหรือประสานงานกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการกิจของกลุ่ม โดยบุคคลที่ถูกเลือกหรือได้รับการแต่งตั้งให้นำกลุ่มและมีอิทธิพลต่อกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มเพื่อการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มและเพื่อทำหน้าที่หัวหน้าของกลุ่ม (ชญาสินี กฤติยะโชติ, 2558: 41)

ภิญโญ สาร (2526: 259) ได้ให้ความหมายผู้นำไว้ 3 ประการ ได้แก่

1. ผู้นำ คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มหลายๆ คนที่มีอำนาจอิทธิพล หรือความสามารถในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการ หรือคำสั่งของเขาได้ ผู้มีอิทธิพลเหนือการปฏิบัติงาน หรือพฤติกรรมของผู้อื่น ภาวะผู้นำเกี่ยวกับความเป็นผู้นำมากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความมากน้อยของอำนาจอิทธิพล หรือความสามารถในการจูงใจคน
2. ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอำนาจเหนือในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล
3. ผู้นำแตกต่างจากหัวหน้า หรือผู้บริหาร คนสองคนนี้อาจเป็นคนเดียวกันก็ได้ แต่ไม่จำเป็นต้องเสมอไป หัวหน้าหรือผู้บริหารหลายคนมีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่ง แต่อาจไม่ใช่ผู้นำที่แท้จริงของกลุ่มผู้นำที่แท้จริงอาจเป็นคนอื่นซึ่งไม่ใช่หัวหน้าหรือผู้บริหาร แต่มีอำนาจ อิทธิพล และมีความสามารถจูงใจคนให้ประพฤติปฏิบัติตาม ความคิดเห็น ความต้องการ หรือคำสั่งของตนได้ทั้งๆ ที่ไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่งใดๆ

ดังนั้นจะเห็นว่าจากอดีตจนถึงปัจจุบันโดยทั่วไปมนุษย์มักจะมีการรวมตัวกันอยู่เป็นหมู่คณะนับแต่โบราณกาลเป็นต้นมา ก็มีการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ซึ่งมีพัฒนาการมาจากกลุ่มเล็กๆ จากครอบครัว มาเป็นหมู่บ้าน เป็นตำบล และขยายวงกว้างออกมาเป็นสังคมที่ใหญ่ จนถึงปัจจุบัน จากวิวัฒนาการของสังคมดังกล่าว ย่อมก่อให้เกิดการขยายตัวในด้านต่างๆ อาทิเช่น การเกษตรกรรม การอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และมนุษย์มีการดำรงชีวิตในรูปแบบที่แตกต่างกัน การดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคมหรือชุมชนที่ต่างกัมนั้น ก็เพื่อความอยู่รอด ความปลอดภัยและความสุข เพราะเป็นความต้องการของมนุษย์ในสังคมแต่การที่จะมีความสุขความเจริญได้นั้น จะต้องอาศัยบุคคลในสังคมดำเนินไปในทิศทางเดียวกันคือหวังความสุขความเจริญด้วยเช่นกัน การที่จะกระทำให้สังคมเป็นไปตามเจตจำนงนั้น สิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นนั้นก็คือนำไม่ว่าในยุคใดสมัยใดก็ตาม สังคมจะขาดผู้นำไม่ได้ เพราะผู้นำเป็นผู้ที่มีบทบาทในการวางแผนงาน กำหนดนโยบายในการที่จะนำพาสังคมไปสู่เป้าหมาย และเป้าหมายนั้นมีทั้งความเจริญและความเสื่อม ขึ้นอยู่กับผู้นำที่จะเป็นผู้กำหนด และผู้นำที่ดีนั้นต้องมีคุณสมบัติตามพุทธธรรม จะทำให้ผู้ตามเกิดความเชื่อมั่น และให้ความร่วมมือในการดำเนินงาน เพื่อจะนำสังคมไปสู่เป้าหมายร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ ผู้นำที่จะนำบุคคลอื่นนั้นนับว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญมาก ยิ่งกลุ่มบุคคลมีขนาดใหญ่เท่าใด ความสำคัญที่ผู้นำมีต่อสมาชิกในกลุ่มก็มีมากเป็นเงาตามตัว กลุ่มใดได้ผู้นำที่มีภาวะผู้นำที่ดี สมาชิกในกลุ่มนั้นก็พลอยดีไปด้วย ในทางตรงกันข้าม สังคมใดได้ผู้นำที่ไม่ดี สมาชิกในกลุ่มนั้นย่อมประสบกับความลำบาก คุณธรรมนั้นมีความสำคัญสำหรับผู้นำมาก เพราะผู้นำมีความสำคัญต่อผู้ตามหรือสมาชิกในกลุ่มสังคมมาก เมื่อผู้นำดำเนินไปในทิศทางที่

ไม่เหมาะสม ไม่ประกอบด้วยคุณสมบัติที่ดีแล้ว จะทำให้ผู้ตามหรือสมาชิกในสังคมประสบกับปัญหาภาวะความเดือดร้อน ฉะนั้น ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้คุณธรรม เพราะคุณธรรมนี้เปรียบเหมือนเข็มทิศกำหนดทิศทางของสังคม เป็นเครื่องนำทางที่ดี จะช่วยประคับประคองความเป็นไปของบุคคลในสังคมให้ถูกต้องเหมาะสม และเป็นธรรมที่ผู้นำทุกระดับจะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในจิตใจ เพื่อเป็นเครื่องชี้นำไปสู่ความเจริญ

ผู้นำแต่ละคนนั้นแม้จะมีอำนาจหน้าที่ตามระเบียบกฎหมายเหมือนกัน แต่ก็มีได้หมายความว่าผู้นำแต่ละคนที่มีอำนาจหน้าที่ดังกล่าว หรือดำรงตำแหน่งเดียวกันจะสามารถบังคับบัญชาให้ผู้อื่นเชื่อฟังได้ ปฏิบัติตามได้เหมือนกันทุกคน นักวิชาการได้อธิบายว่าเป็นเพราะความแตกต่างกันในอำนาจของการให้ผลตอบแทน การบังคับหรือความเชี่ยวชาญ ความชำนาญทั้งหลาย ดังได้กล่าวแล้วในเรื่องที่มาของอำนาจ แต่ถ้าอธิบายตามหลักพุทธศาสนาอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นเพราะผู้นำแต่ละคนมีอำนาจวาสนาและบารมีแตกต่างกัน เรื่องวาสนาและบารมีจึงเป็นที่มาของอำนาจที่สำคัญอีกประการหนึ่งสำหรับผู้นำ

บทบาทของผู้นำ

บทบาทเป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพหรือตามที่สังคมกำหนดให้เป็นแง่คิดทางสังคมวิทยา เพราะบทบาทเป็นไปตามผู้เข้าไปดำรงตำแหน่ง หน้าที่ซึ่งเป็นแง่คิดทางด้านสังคม ดังนั้น บทบาทและหน้าที่ จึงหมายถึง กิจการหรือสิ่งที่ต้องทำตามบทบาทหน้าที่ สังคมที่กำหนดเอาไว้ ทั้งบทบาทและหน้าที่จะต้องเป็นคู่กันเสมอไป จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นไม่ได้ บุคคลหนึ่งอาจจะมีหลายบทบาทหน้าที่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับสภาพของสังคมเป็นผู้กำหนด หากจะมีข้อแตกต่างกันบ้างก็ขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถ ของผู้นำที่เข้าไปดำรงตำแหน่ง หรือปฏิบัติตามหน้าที่นั้นๆ ถ้ามีความรู้ความสามารถก็จะทำหน้าที่สมบูรณ์ได้ แต่หากว่าองค์ประกอบไม่พร้อม คือไม่มีความพร้อมในการทำบทบาทหน้าที่ การกระทำนั้นก็จะเป็นบกพร่องไปได้จากการวิเคราะห์ถึงบทบาทหน้าที่ของผู้นำในการทำงานนั้น บทบาทและหน้าที่จะสมบูรณ์หรือบกพร่องนั้นขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถเป็นตัวกำหนดชีวิต หากมีความรู้ ความสามารถโอกาสที่ประสบกับความบกพร่องมีน้อยมาก แต่การที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ได้นั้น จะต้องมีคุณธรรมซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของผู้นำ ดังต่อไปนี้

สมพงษ์ เกษมสิน (2546: 41-42) กล่าวว่า ผู้นำจะต้องมีบทบาทหน้าที่ในการวางแผนงาน และรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน เพราะว่าในหน่วยงานหนึ่งๆ การที่เราจะกระทำการใดๆ จะต้องมีการวางแผนล่วงหน้าไว้ก่อน หากไม่มีการวางแผน การดำเนินงานนั้น จะทำได้ช้า และมีความบกพร่องได้ แต่เมื่อมีการวางแผนงานแล้ว ความผิดพลาดหรือความบกพร่องก็จะลดน้อยลง เพราะการวางแผน ก็เหมือนกับการเดินตามแผนที่ ย่อมสะดวกกว่าการที่บุคคลเดินอย่างไม่มีทิศทางและเป้าหมาย

ณรงค์ เส็งประชา (2541: 39) กล่าวว่า “บทบาท คือ พฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนด และคาดหวังให้บุคคลกระทำตามหน้าที่ เช่น เป็นครูต้องสอนนักเรียน เป็นตำรวจต้องพิทักษ์สันติราษฎร์ ทหารต้องเป็นรั้วของชาติ เป็นลูกต้องเชื่อฟังพ่อแม่ เป็นต้น” ฉลอง มาปริดา ให้ความหมายของคำว่า “บทบาท หมายถึง การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู ซึ่งเป็นพฤติกรรมหรือการแสดงออก ตามความคาดหวังของตนหรือผู้อื่น หน้าที่ หมายถึง กิจที่จะต้องทำ หรือ วงแห่งกิจการ ซึ่งอาจเป็นการกระทำด้วยจริยธรรม ทำตามกฎหมาย หรือทำด้วยความสำนึกของบุคคลนั้นๆ” ดังนั้น บทบาทหน้าที่ จึงหมายถึง กิจที่จะต้องทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ทั้งบทบาทและหน้าที่จะต้องอยู่คู่กันเสมอจะมีเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ วันหนึ่งคืนหนึ่ง อาจมีหลายบทบาท เมื่อมีบทบาทอย่างนั้น ต้องทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับบทบาทตามที่ผู้อื่นคาดหวังไว้

กวี วงศ์พุ่ม (2536: 31) กล่าวว่า “หน้าที่ของผู้ผู้นำ หมายถึง งานที่ผู้นำต้องรับผิดชอบตามที่องค์กร กำหนดไว้ มีลักษณะประเภทงานที่ผู้นำ จะต้องทำ และจะต้องใช้ผู้อื่น คืองานที่ผู้นำจะต้องทำด้วยตนเอง งานประเภทนี้ผู้บังคับบัญชาทำไม่ได้เพราะขาดข้อมูล ขาดความรู้ ประสบการณ์ยังไม่ถึง ขาดการยอมรับ เป็นต้น งานที่ต้องใช้ผู้อื่นทำแทนเพราะ ถ้าผู้นำทำเองก็จะไม่สำเร็จตามเวลาที่กำหนด ถือว่าเป็นการมอบหมายงาน แต่ยังคงต้องรับผิดชอบอยู่”

นพพงษ์ บุญจิตราดุล (2534: 96) กล่าวถึง บทบาทหน้าที่ของผู้ผู้นำไว้ 3 ประการ คือ (1) เป็นผู้รักษาหรือประสาน ให้สมาชิกในกลุ่มอยู่ร่วมกัน หมายถึง ผู้นำจะต้องอยู่ใกล้ชิดมีความสัมพันธ์กับคนในกลุ่มและเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มทำให้กลุ่มมีความสามัคคีกลมเกลียว (2) เป็นผู้ปฏิบัติภารกิจของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ หมายถึง ผู้นำต้องมีความรับผิดชอบในกระบวนการ ทำงานด้วยความมั่นคง และเข้าใจได้ ผู้นำจะต้องทำให้กลุ่ม ทำงานให้บรรลุตามเป้าหมาย และ (3) เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ในกลุ่ม หมายถึง เขาจะปฏิบัติงานในทางที่จะอำนวยความสะดวกให้เกิด การติดต่อสัมพันธ์ และปฏิบัติกันด้วยดีของสมาชิกในกลุ่ม การติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นในการช่วยให้ หน้าที่นี้บรรลุเป้าหมาย

น้อย สุปิงคลัด (2537: 26-38) กล่าวว่า หน้าที่ของผู้ผู้นำ จะต้องกระทำอยู่ 2 ลักษณะคือ หน้าที่หลักและหน้าที่ ประกอบ ดังนี้ (1) หน้าที่หลัก เป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติจะละเลยขาดตกบกพร่องไม่ได้ เพราะหากละเลยแล้วกิจการต่างๆ ภายในหน่วยงานจะบกพร่องและเกิดความเสียหายทันที หน้าที่หลักได้แก่ หน้าที่ในการตัดสินใจ หน้าที่ในการควบคุมบังคับบัญชา หน้าที่ในการสนับสนุน อำนาจความสะดวกแก่ผู้ปฏิบัติงานและหน้าที่ในการประสานงาน ทั้งภายในหน่วยงานและ ภายนอกหน่วยงาน และ (2) หน้าที่ประกอบ เป็นหน้าที่เสริมในฐานะที่เป็นผู้นำ ทำให้ความเป็นผู้นำสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่หาก ละเลยไม่ปฏิบัติบ้างจะไม่กระทบต่อกิจกรรมภายในหน่วยงาน เช่น การเป็นตัวแทนกลุ่ม เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม เป็นต้น

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา (2528: 133) กล่าวถึง หน้าที่ของผู้ผู้นำ ไว้ดังนี้ เป็นผู้วางแผนในการดำเนินงาน เป็นผู้ จัดการของกลุ่ม เป็นผู้กำหนดนโยบาย เป็นผู้เชี่ยวชาญ เป็นนักการศึกษา เป็นผู้ตัดสินใจ เป็นผู้เลือกวัตถุประสงค์ของกลุ่ม เป็นผู้สนับสนุนบุคคล หรือสมาชิกในกลุ่มให้บรรลุในการทำงาน เป็นนิเทศงาน และเป็นผู้ประเมินงาน

พอสรุปได้ว่าผู้นำนั้นมีบทบาทในการวางแผนงาน การสั่งการ การตัดสินใจ การกำหนดนโยบาย การควบคุมดูแล งาน สนับสนุนให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนรับผิดชอบต่อการดำเนินงานต่างๆ และผลักดันงาน ต่างๆ สำเร็จเป็นไปตามจุดหมายที่ตั้งไว้

ผู้นำแห่งจิตวิญญาณ

ผู้นำแห่งจิตวิญญาณ เป็นเอกลักษณ์พิเศษบางอย่าง ที่ทำให้ผู้นำประสบความสำเร็จในการบริหารงาน แต่มีข้อ แตกต่างกันบ้างตามลักษณะของงานที่รับผิดชอบ เช่น ผู้นำทางการศึกษาย่อมแตกต่างจากผู้นำทางทหาร เป็นต้น อย่างไรก็ตามผู้นำแห่งจิตวิญญาณที่ดีอันพึงประสงค์ในการเป็นผู้นำตามทัศนะของท่านผู้รู้ทั้งหลาย ดังต่อไปนี้ (พระธรรมปิฎก, 2546: 45-46)

1. คุณสมบัติภายในตัวของผู้นำแห่งจิตวิญญาณ ได้แก่ รู้หลักของสัจธรรม มีความรู้หลักการเหตุผล เป็นต้น มีสติ ปัญญา ไม่ประมาท ตื่นตัว ทันทต่อเหตุการณ์ มีวิสัยทัศน์ก้าวไกล เป็นคนเข้มแข็ง
2. คุณสมบัติภายนอกในการที่จะประสานคนและงานเข้าด้วยกัน ได้แก่ มีความรู้ความสามารถ มีพรหมวิหารธรรม หวังประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม มีความน่ารัก น่าเคารพ เป็นธรรมชาติไทย ฉลาดในการพูด ไม่ลำเอียง เป็นต้น

ผู้นำแห่งจิตวิญญาณต้องนำหมู่คณะนั้นเมื่อเข้าใจในหลักการกฎเกณฑ์หรือเป็นผู้ที่มีเหตุผลเหล่านี้แล้วย่อมจะนำพา ผู้อื่นไปในทิศทางที่ดี และประสบกับความสำเร็จสามารถนำหมู่คณะให้รอดพ้นจากความหายนะ ดังเรื่องของพระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระยานกกระเจา ที่นำพาหมู่คณะให้รอดพ้นจากการถูกดักจับของนายพราน ดังปรากฏใน

เรื่องสัมโมทมานชาดกว่า (หนังสือนิทานชาดก เล่มที่ ๑ โดย พระมหาสุนทร สุนทรธมโม (เสนาชูย) (ออนไลน์) 14 ตุลาคม 2559)

“ครั้งนั้นพระยานกกระเจาได้นำพาบริวารไปหากินในราวป่าแห่งหนึ่งและได้ถูกนายพรานคอยดักจับบริวารของตนอยู่บ่อยๆ จึงสังเกตและพิจารณาถึงทราบบริวารของตนถูกนายพราน ดักจับด้วยข่าย ดังนั้น พระยานกกระเจา จึงได้เรียกบริวารประชุมกันและได้กล่าวกับบริวารว่า พวกเราเมื่อถูกข่ายของนายพรานแล้วจงพร้อมใจกันออกแรงบินยกข่ายให้ขึ้นไปบนยอดไม้”

บริวารนกเหล่านั้น เมื่อถูกข่ายแล้วจึงได้พร้อมกัน ทำตามที่ประชุมตกลงกันไว้ ในที่สุดพวกนกกระเจาเหล่านั้นก็รอดพ้นจากความตาย เพราะเหตุที่พระยานกกระเจาที่เป็นผู้นำ มีความรอบรู้ในเหตุ หลักการ และวิธีการ ในอันจะนำหมู่คณะของตนให้พ้นจากภัยอันตรายได้ นั่นก็คือ การใช้ความสามัคคี พร้อมใจกันบินขึ้น เพื่อที่จะยกข่ายนั้นให้ลอยขึ้นไปบนยอดไม้และในที่สุดนกเหล่านั้นก็พ้นจากความตายได้ เพราะผู้นำมีหลักการ ผู้นำจะทิ้งหลักการหรือจุดยืนนั้นไม่ได้ เพราะทำให้การดำเนินงานไม่ตรงกับวัตถุประสงค์

การพัฒนาพระสงฆ์ผู้นำแห่งจิตวิญญาน

การพัฒนาความเป็นผู้นำแห่งจิตวิญญานของพระสงฆ์ในการสร้างตนเองเพื่อก้าวเข้าสู่ความเป็นเลิศทางจิตวิญญานได้นั้น จะมีหลายบริบทของการศึกษาในด้านต่างๆ จะเป็นการศึกษาทั้งทางกาย ทางใจและความเป็นอยู่โดยทั่วไปการพัฒนาเป็นเรื่องที่สำคัญและเป็นเรื่องยากอีกเรื่องหนึ่ง ถ้าพระสงฆ์สามารถพัฒนาและสร้างองค์ความรู้ โดยการพยายามฝึกฝนตนเองให้ได้ก่อน ทางที่จะนำพาให้กลายเป็นผู้นำแห่งจิตวิญญานก็จะเป็นเรื่องที่ยากอีกต่อไป เมื่อสร้างศรัทธาและสร้างความคิด ปฏิบัติตรง และปฏิบัติชอบ พร้อมทั้งปฏิบัติเพื่อออกจากทุกข์ อย่างไรก็ตามการสร้างบารมีและเป็นที่พึ่งของพุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ นั่นคือบริบทอีกอย่างหนึ่งที่สามารถนำมาพัฒนาผู้นำแห่งจิตวิญญานของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้ พระสงฆ์คือลูกบ้านที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่สละแล้วซึ่งความสุขในทางโลกและความเป็นอยู่แบบชาวบ้าน เมื่อบวชมาแล้วต้องได้รับการศึกษาอบรมทุกด้าน เริ่มตั้งแต่กิริยามรรยาท การพูดจา การเคลื่อนไหวอิริยาบถ ตลอดจนการกระทำต่างๆ แนวทางการพัฒนาพระสงฆ์สู่การเป็นผู้นำแห่งจิตวิญญาน จำต้องปฏิบัติตน ดังนี้

1. การปฏิบัติตามนโยบายของมหาเถรสมาคม

มติมหาเถรสมาคม เรื่อง การมอบนโยบายแก่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ผู้กำกับดูแลงานที่อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้เดินทางมาตรวจเยี่ยมและมอบนโยบายแก่ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ผู้อำนวยการสำนัก/กอง/สำนักงาน และเจ้าหน้าที่ ให้การต้อนรับและร่วมรับฟังนโยบาย ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการสนองงานคณะสงฆ์ สรุปได้ดังนี้

1.1 การช่วยเหลือวัดและพระภิกษุสามเณรที่ประสบอุทกภัย ซึ่งถือเป็นนโยบายเร่งด่วนที่จะต้องเร่งดำเนินการ โดยให้สำรวจความเสียหายของวัดที่ประสบอุทกภัยทั่วประเทศ กำหนดมาตรการการช่วยเหลือ และมาตรการอื่นๆ ที่จะสนับสนุนการดำเนินการ

1.2 การปฏิรูประบบราชการตามนโยบายรัฐบาล ต้องแบ่งภารกิจระหว่างสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กับกรมการศาสนาให้ชัดเจน การประชาสัมพันธ์บทบาทและภารกิจของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติแก่คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชน เช่น สัญลักษณ์ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สถานที่ตั้ง การติดต่อกัน เพื่อมิให้เกิดความสับสนแก่ทุกฝ่าย

1.3 การสร้างพุทธศาสนิกชนที่ดีตามหลักธรรมของศาสนา คือ เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาดี ปฏิบัติดี สามารถนำความรู้ไปเผยแผ่แก่ผู้อื่นได้ รวมทั้งการถวายเป็นการอารักขาแก่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการต่างๆ

1.4 การเตรียมการเพื่อสนองงานคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาคอย่างมีระบบ ทั้งนี้ เพราะสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติยังไม่มีหน่วยงานที่สนองงานคณะสงฆ์ที่ชัดเจน

1.5 การปรับปรุงกฎหมาย กฎ คำสั่ง ระเบียบ เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ ให้สอดคล้องกับการปฏิรูประบบราชการ โดยเน้นให้ใช้กฎหมายที่มีอยู่เดิมให้ครบทุกมาตรา เช่น การแต่งตั้งคณะกรรมการชุดต่างๆ เพื่อทำหน้าที่กรองงานให้กับมหาเถรสมาคม และแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิสาขาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาเป็นที่ปรึกษาถวายคำแนะนำแก่คณะกรรมการ เป็นต้น โดยอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันให้เป็นประโยชน์ ก่อนที่จะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่

1.6 การปรับปรุงพุทธมณฑลให้เป็นสถานที่สำคัญของประเทศ เช่น เป็นแหล่งท่องเที่ยว แหล่งอนุรักษ์มรดกไทย เป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้มากกว่าที่เป็นอยู่

1.7 การพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนา คือ พระสังฆาธิการ พระภิกษุสามเณร โดยเน้นให้มีความรู้ทางโลกที่จำเป็นต่อการบริหารงานคณะสงฆ์ด้วย เช่น ความรู้เกี่ยวกับการบริหารและการจัดการ เป็นต้น

1.8 การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศของพระพุทธศาสนาให้ทันสมัย มีข้อมูลสารสนเทศที่ถูกต้อง เป็นปัจจุบัน เชื่อถือได้ สามารถนำมาใช้ประกอบการบริหารและการตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ เป็นนโยบายของนายกรัฐมนตรีว่า ทุกกระทรวง/ทบวง/กรม จะต้องมีเว็บไซต์เป็นของตัวเอง เพื่อให้บริการข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า การปฏิบัติตามนโยบายของมหาเถรสมาคมของพระสงฆ์ เป็นเหตุผลในการที่จะทำให้พระสงฆ์นั้นสามารถพัฒนาเป็นผู้นำแห่งจิตวิญญาณได้

2. การปฏิบัติตามการบังคับบัญชาของเจ้าคณะปกครอง

เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส มีการขับเคลื่อนส่งเสริมและควบคุมโครงการต่างๆ เพื่อรักษาความเรียบร้อยดีงามและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา งานการจัดการสาธารณูปการ การสาธารณูปการสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี และเช่นโครงการหมู่บ้านศีล 5 ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช มีดำริที่จะเสริมสร้างความสมานฉันท์ของคนในชาติ ให้เกิดความสงบ สันติสุข มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ จึงได้นำหลักพระพุทธศาสนาด้วยการให้พุทธศาสนิกชนน้อมนำหลักศีล 5 มาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน และรัฐบาลโดย พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้ขานรับโครงการดังกล่าว ประกาศให้โครงการเป็นวาระแห่งชาติและนโยบายของรัฐบาล

ซึ่งการปฏิบัติตามนโยบายของมหาเถรสมาคมซึ่งขับเคลื่อนโดยเจ้าคณะผู้ปกครอง หมายถึง การปฏิบัติตนอยู่ในวินัยสงฆ์อย่างเคร่งครัด อันเป็นแนวทางในการพัฒนาพระสงฆ์สู่การเป็นผู้นำแห่งจิตวิญญาณอีกประการหนึ่ง

3. การพัฒนาตนเองของพระสงฆ์

พระสงฆ์ต้องศึกษาเรียนรู้และพัฒนาตนเองเพื่อเป็นแบบอย่างในด้านภาวะผู้นำแห่งจิตวิญญาณที่มีจริยธรรม โดยการนำเอาหลักธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในด้านตามแนวพุทธะ ประยุกต์รวมเข้ากับหลักผู้นำสากลของโลก ด้วยเหตุผลที่ว่ายุคนี้เป็นยุคโลกาภิวัตน์ คือต้องเก่งวิชาชีพ และมีวิชาชีพธรรม ซึ่งมีการผสมผสานด้านวัฒนธรรม, ค่านิยม, ประเพณีอย่างหลากหลาย โดยเริ่มต้นที่ตัวพระสงฆ์เอง และส่งผ่านสู่พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไป พระสงฆ์ หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเลื่อมใส สละเรือนออกบวช ถี้อวัตร ปฏิบัติ ตาม พระธรรมวินัย คือ ผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เป็นผู้สละแล้วซึ่งความสุขในทางโลกและความเป็นอยู่แบบชาวบ้านยินยอมพร้อมใจจะประพฤติพรหมจรรย์ คือ

3.1 รักษาศิลปะให้บริสุทธิ์ โดยที่ต้องรักษา คือ จาตุรศิลปะ คือ ปาฏิโมกข์สังวรศิลป์ อินทริยสังวรศิลป์ อาชีวะปาริสุทธิศิลป์ ปัจจัยสันนิตศิลป์

3.2 ทำกิจวัตรต่างๆ ให้ครบถ้วน กล่าวคือ ข้อปฏิบัติที่ต้องทำเป็นประจำ ศึกษาไตรสิกขา อันได้แก่ สीलสิกขา คือ การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย จิตตสิกขา คือ การทำจิตให้สงบ ปัญญาสิกขา คือ การใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหา

3.3 ฝึกสมถภาวนา ได้แก่ การหาวิธีหรืออุปกรณ์เพื่อให้จิตยึดเหนี่ยวเป็นสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วจิตก็จะสงบ สามารถขจัดสิ่งชั่วหมองที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาจิตใจ ซึ่งเรียกว่า นิเวศน์ ออกจากใจได้ ผลของการฝึกเช่นนี้เป้าหมายคือทำให้จิตใจให้สงบ ชมกิลเลสได้ชั่วคราว วิธีฝึกมี 40 วิธีแตกต่างกันออกไป

3.4 ฝึกวิปัสสนาภาวนา ได้แก่ สมาธิหรือสงบระดับหนึ่งแล้ว ก็ใช้สมาธินั้นเป็นพื้นฐานพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแท้ ความเป็นทุกข์ ความไม่มีตัวตนแท้จริงของสรรพสิ่ง จนกระทั่งเกิดการหยั่งรู้สภาวะทั้งหลายตามเป็นจริง จิตปล่อยวางจากการยึดมั่นถือมั่น เป็นอิสระแท้จริงจากพันธะของกิเลส เป้าหมายของการฝึกจิตแบบนี้มุ่งไปที่ปัญญาความรู้แจ้งและสละกิเลสได้เด็ดขาด

3.5 พระสงฆ์เป็นผู้ที่มุ่งสนองประโยชน์ของสังคมเป็นสิ่งสำคัญ โดยเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มได้เข้ามาฝึกฝนพัฒนาตนเอง และนำหลักธรรมมาปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

3.6 พระสงฆ์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เป็นองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนา พระรัตนตรัย และเป็นสาวกผู้ปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า และเผยแผ่ให้พุทธศาสนิกชน

3.7 พระสงฆ์เป็นต้นแบบของการประพฤติปฏิบัติหรือเป็นบุคคลที่ควรเคารพบูชา คือ ต้องปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของการบวช และมีหน้าที่ยึดหลักอันประกอบด้วยธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนหมู่มาก คือ มีทั้งการศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์

สรุปได้ว่า พระสงฆ์ย่อมมีความจำเป็นในการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ มีความฝึกฝนใจหาความรู้เพิ่มเติมทั้งทางโลกและทางธรรม อันจะทำให้เป็นที่น่าเคารพและน่านับถือแก่บุคคลทั่วไป ซึ่งจะสามารถพัฒนาเป็นผู้นำแห่งจิตวิญญาณต่อไปได้

4. การมีส่วนร่วมจากศาสนิกชน

พระภิกษุสงฆ์ในวัดนั้นถ้าเป็นคนที่น่าเคารพศรัทธาของชุมชนจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานสำเร็จ ซึ่งบางท่านอาจได้รับศรัทธา เนื่องจากมีจริยวัตรที่เคร่งต่อพระธรรมวินัย บางท่านได้รับศรัทธาจากคุณธรรมด้านธรรมปฏิบัติ บางท่านเป็นพระนักพัฒนา เข้าหาและช่วยเหลือชุมชนก่อน ทำให้ได้รับความนับถือ บางท่านมีความสามารถ ความรู้ในการเทศนาอบรมทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะสร้างศรัทธา และน้อมนำให้ชาวบ้านมีสัมมาทิฐิและเข้าวัดสม่ำเสมอ การมีกิจกรรมต่อเนื่องจะเป็นเครื่องผูกพันให้ผู้คนเข้าวัดต่อเนื่องด้วย อีกประการหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามได้เลยคือความรู้สึกของชาวบ้านที่มีต่อวัด ความรู้สึกที่ว่าวัดเป็นของประชาชน ประชาชนเป็นเจ้าของวัด พระสงฆ์เป็นผู้บริหารจัดการวัด ความรู้สึกเช่นนี้จะทำให้ชาวบ้านรักและหวงแหนวัด คอยดูแลเอาใจใส่ ไม่ทอดทิ้งวัด ขาดเหลืออะไรก็สนับสนุนช่วยเหลือ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้จัดการอำนวยความสะดวกให้หรือพระสงฆ์ต้องการให้วัดเป็นอย่างไรก็แนะนำชาวบ้าน ให้ชาวบ้านรับรู้ เมื่อเขาเห็นคล้อยตามก็จะสำเร็จสมประสงค์

unaru

ประเพณีและวัฒนธรรมในสังคมไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ตลอดซึ่งการที่จะผลักดันบทบาทของพระสงฆ์ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้นั้น พระสงฆ์จะต้องมีคุณสมบัติที่ดีทั้งภายในและภายนอก มีวิสัยทัศน์กว้างไกล และต้องรู้จักนำหลักธรรมไปบูรณาการใช้ได้เหมาะสม มีความสามารถในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น หรือที่เรียกว่า เป็นผู้

ที่มีภาวะความเป็นผู้นำสูง แนวทางในการพัฒนาพระสงฆ์ผู้นำแห่งจิตวิญญาณควรดำเนินการดังนี้ ต้องศึกษาเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ต้องยึดหลักพุทธ อ้นประกอบด้วย สุตะ จินตะ ปุจฉา ลีขิต ต้องเป็นผู้ที่มีทั้งองค์ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม กล่าวคือต้องเป็นผู้มีวิชาและจรณะต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ดังนั้นพระสงฆ์ต้องได้รับการพัฒนาให้เป็นผู้ที่มีความสามารถในการสร้างวิสัยทัศน์ที่เชื่อมโยงระหว่างคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้มีความสอดคล้องกับการเป็นผู้นำที่ดีแล้วนำไปสู่สังคมที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กวี วงศ์พุ่ม . (2535). **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

จีระพรรณ กาญจนะจิตรา. (2528). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.

ชญาณิน กฤติยะโชติ. (2558). **กลยุทธ์การเสริมสร้างวิถีชีวิตประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดศรีสะเกษ**. วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.

ณรงค์ เส็งประชา. (2541). **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์. (2546). **หลักการบริหารการศึกษา**. กรุงเทพฯ: องค์ศิลป์การพิมพ์.

น้อย สุปิงคลัด. 2537. **ภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน**. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยปทุมธานี.

บทบาทหน้าที่ของผู้นำ [ออนไลน์], 2559. แหล่งที่มา: <http://www.nrru.ac.th/article/leadership/page3.2.html>
เข้าถึงเมื่อ 26 พฤศจิกายน 2550]

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

พระมหาประยูร ธมฺมจิตโต. (2530). **บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระวิเชียร สีหาบุตร. (2537). **บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม: ศึกษากรณี พระธรรมมหาวิราฎนุวัตร วัดไร่ขิงอำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม**. (วิทยานิพนธ์). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระไตรปิฎก : อ.ติก. 20/576)

พระไตรปิฎก : อังคฺลิมาลสูตร, **มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก**, มก. เล่ม 21 ข้อ 534 หน้า 152.

พระไตรปิฎก เล่มที่ 29 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 21 ขุททกนิกาย มหานิทเทศ.

ภิญโญ สาร. (2526). **หลักการบริหารการศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

วัฒนา กฤติยะโชติ. (2556). **การปฏิบัติธรรมของข้าพเจ้า (พิมพ์ครั้งที่ 2)**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริภรณ์ออฟเซ็ท.

วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 ปีการศึกษา 2554. **บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมโลกาภิวัตน์**,
แหล่งที่มา: www.edu.buu.ac.th/vesd/year7_2554_2/article1_2554_2.pdf.

สมพงษ์ เกษมสิน. 2544. **การบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: นกการพิมพ์

สุขุมวิทย์ ไสยโสภณ. **คุณสมบัติและลักษณะผู้นำ** [ออนไลน์], 2550.

แหล่งที่มา: <http://vdo.kku.ac.th/mediacenter/mediacenter-ploads/html/1253/Lb3.html>
[26 พฤศจิกายน 2550]

อภิชัย พันธเสน. (2539). **พัฒนาชนบทไทย: สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา.